

HALİDE EDİP ADIVAR'IN SON ESERİ'NDE MÜFİDE KADRI'NİN ADINI YAŞATMAK

S. Dilek YALÇIN ÇELİK*

Özet:

Halide Edip (1884-1964), Türk edebiyatının önde gelen kalemlerinden birisidir. Halide Edip'in *Son Eseri* (1913) isimli romanı tüm eserleri arasında pek tanınmamıştır. Edebiyat tarihçileri kitabı popüler bir roman olarak kabul etmektedir. Oysa roman biyografik bir roman özelliği taşımaktadır. Gerçekten de roman ağırlıklı olarak aşk temasını işlemektedir. Halide Edip romanı Müfide Kadri'ye adanmıştır. Müfide Kadri (1890-1912), ilk Müslüman Türk kadın ressamlarımızdandır. Sanat tarihi kitaplarında hakkında hemen hiç bilgi yoktur. Bu çalışmada resim ve edebiyat bağlamında bir inceleme yapılmıştır. Bu roman aracılığıyla Müfide Kadri'nin biyografisi ve resimleri hakkında yeni bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Halide Edip Adıvar, *Son Eseri*, Müfide Kadri, Roman, Resim

Abstract:

Halide Edip (1884-1964), is the most important writers of Turkish literature. *Son Eseri* (1913) is a novel much unknown. Literary historians accept the book as a popular novel. However, the novel bears a biographical novel feature. Indeed, the novel comes from the love theme. Halide Edip novel is dedicated Müfide Kadri. Kadri Müfide (1890-1912), our first Muslim Turkish woman painter. It is almost no information about her biography and paintings in the Turkish art history books. In this study, a review will be made in the context of literature and painting. New information about Müfide Kadri's biography and pictures through this novel has been reached.

Key Words:

Halide Edip Adıvar, *Son Eseri*, Müfide Kadri, Novel, Painting

Halide Edip (1884-1964), Türk edebiyatının önde gelen kalemlerinden birisidir. Roman, hikâye, anı kitabı, tiyatro eseri, deneme ve makale tarzında birçok metin yazmıştır. II. Meşrutiyet sonrası yazdığı romanları (ilk romanı 1909 yılında yayınlanan *Heyulâ* ve son romanı 1963 yılında yayınlanan *Hayat Parçaları*) edebiyatımızın önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bunlar içerisinde birçok zirve roman bulunmaktadır. Örnelemek gerekirse, *Handan* (1912), *Yeni Turan* (1913), *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1923), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Sinekli Bakkal* (1936) vd. Çalışmada ele alınacak olan *Son Eseri*¹ ise genel olarak

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Beytepe, 06800 Ankara, Türkiye, sdilek@hacettepe.edu.tr.

¹ Roman ilk olarak 13 Eylül-12 Aralık 1913 tarihlerinde *Tanin* gazetesinde tefrika edilir. 1919 yılında kitap olarak yayınlanır. 1939 yılında ikinci olarak yeniden basılırken yazar, romanına müdahale ederek kimi değişiklikler yapar. Çalışmaya esas olarak alınan roman, ikinci baskıda yazarın son değişiklikleri yaptığı metnin tıpkıbasımıdır. Burada ilk metne geri

Halide Edip Adıvar romancılığında yazarın tipik kitapları arasında kabul görmemiştir. Öyle ki roman aşağı yukarı, *Handan* (1912) ve *Yeni Turan* (1913)² romanlarının yazıldığı dönemlerde kaleme alınmış olmasına rağmen bu iki eser arasında, gözlerden irak kalmış, yazarın ilk dönem romancılığı içinde hissî bir roman olarak değerlendirilerek ikincil konumda bırakılmıştır.

Son Eseri, görünüşte tipik bir popüler roman konumundadır. İçeriğindeki kimi detaylar açısından roman üzerinde tarihî gerçekler açısından ya da kültürel çalışmalar açısından okumalar da yapılabilir. Bizim bakış açımız resim ve edebiyat açısından olacaktır.

Son Eseri, konu açısından bir değerlendirme yapıldığında ressam bir kadın sanatçı ile bir yazar arasında yaşanan yasak aşk ilişkisi, roman kurgusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Romanda, dramatik gerilimi sağlayan bu yasak aşk dışında ele alınacak önemli bir problem / problemler neredeyse yok denecek derecededir ya da çok sığ olarak ele alınmıştır. Bütün burada sayılan gerekçeler ve popülist yan bir tarafa bırakılacak olunursa bizim açımızdan kitabı orijinal hâle getiren unsur, romanın ana karakterlerinden birisi olan ressam kadın tiplemesidir. Romandaki adıyla Kamuran, gerçekteki adıyla Müfide Kadri³ diye tanımlayabileceğimiz kişi Türk sanat tarihinin önemli simalarından birisidir.

Halide Edip, kitabını genç yaşta ölen ressam Müfide Kadri'ye adanmış, önsözde de gerekçesini şöyle açıklamıştır.

“*Son Eseri*[‘ni] ithaf ettiğim Ressam Müfide, pek genç ölen ve çok sevdiğim eski bir arkadaş ve dosttu. Kahramanı bir genç kız olan bu roman, onun hayatını tasvirde ziyade ismini yaşatmak için yazılmıştı. Tekrar basmaya karar verilince sırf Müfide’nin ismi mevzu olduğu için baştan okudum. Ve hiçbir esere yapmadığım şeyi yaptım. Yani imkân dairesinde ıslaha çalıştım. Herhalde romanın kendisini yazmak için vaktiyle sarf ettiğim zamandan daha çok vakit verdim. Yine de memnun değilim. Çünkü mevzu bana ziyan edilmiş eski bir facia gibi geldi. Herhalde lisan mübalâğalarına, vak’aların fazla bariz tezatlarına imkân dairesinde dokundum. Esasından tabii bir şey değiştirmedim.” (Adıvar 2008: 13)

Kurgudaki teknik kusurları ve romanın dilindeki kimi hataları sonradan fark eden Halide Edip, kitabın ikinci baskısında romanı neredeyse yeniden kaleme almıştır. Bu durumda roman, kurgusal özelliklerinden öte biyografik nitelikler taşıması nedeniyle ön plâna çıkmaktadır. Her ne kadar yazar Müfide Kadri’nin hayatını dile getirmekten ziyade onun ismini yaşatmak istediğini söylese de *Son Eseri*’nin kurmaca kişisinin büyük oranda ressam Müfide Kadri’den esinlenerek yazılması, popülist kurgudaki bu metne tarihi bir önem atfetmektedir. Çünkü Müfide Kadri, Türk sanat tarihi içerisinde Batı tarzı resim yapan ilk kadın ressamlarımızdan birisidir. Onun gerçek biyografisi hakkında sanat tarihi kitaplarındaki bilgi neredeyse yok hükmündedir.

---

dönülerek üzerinde tekrar durulmamış, kitabın iki baskısı arasında herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır.

² Halide Edip’in ilk dönem romanları (*Heyula* 1909, *Raik’in Annesi* 1909, *Seviye Talip* 1910, *Handan* 1912) kadın merkezli romanlar olarak kabul edilmektedir. *Yeni Turan* (1912) Halide Edip romancılığında bir milat olarak kabul edilir. Halide Edip bu romanı ile birlikte yeni bir dönemece girmiş ve romanlarda tema ve yapı açısından o döneme kadar takip ettiği çizgiden uzaklaşmıştır.

³ Modernleşme sürecinde Batı tarzında taval resmi yapan ilk kadın ressamlarımız arasında Mihri Müşfik Hanım (1886-1954) ve Müfide Kadri (1890-1912) anılmaktadır. Kimi kaynaklar özellikle Malik Aksel tarafından Müfide Kadri’nin ilk olduğunu savunmakta ise de bu henüz tartışmalı bir konudur.

Halide Edip kitabının önsözünde, Müfide Kadri için “çok sevdiğim eski bir arkadaş ve dost” tanımlamasını yapmaktadır. Bu durumda yazarın Müfide Kadri ile tanışıklıkları da çocukluk yıllarına rastlamış olsa gerektir. Halide Edip (1884) ve Müfide Kadri (1890) arasında çok yaş farkı yoktur. Kültürlenme ortamları birbirine yakın bir seyir izlemektedir. Eldeki bilgiler bir araya getirildiğinde şunlar söylenebilir:

Bilindiği üzere Halide Edip’in babası Mehmet Edip Bey, II. Abdülhamit devrinde, Ceyb-i Hümayun görevinde⁴ bulunmaktadır. Dolayısıyla Halide Edip, babasının konumu nedeniyle hem Saray ve oradaki ileri gelenleri yakından tanıma fırsatı bulabilmiş ve üst düzey kültürlenme ortamının içerisinde yer almıştır hem de babasının öngörü sahibi olmasından dolayı iyi bir eğitim görme şansına sahip bulunmuştur.

Müfide Kadri’nin hayatı hakkında bilgi Halide Edip’e nazaran son derece sınırlı olmasına rağmen denilebilir ki; Müfide Kadri küçük yaşta annesini kaybedince Kadri Bey tarafından evlat edinilmiştir. Belli ki gerçek ailesi de Kadri Beyin çevresindedir. Kadri Bey⁵’in çocuğu olmamıştır. Kadri Bey, devrinin ileri gelenleri arasında yer almaktadır. Dini bilgisi ve serveti ile söz sahibi olduğu söylenmektedir. Altunizade’nin bütün mal varlıklarının gelir gider ve hesap işleri ile ilgilendiği bilinmektedir. Görüldüğü üzere Mehmet Edip Bey ile Kadri Bey aynı işle meşgul kimselerdir ve görevleri dolayısıyla Saray’a yakınlıkları ile bilinmektedirler. Öyleyse denilebilir ki, çocukluk yıllarında tanışan ve özel eğitim alan Halide Edip ve Müfide Kadri benzer ortamlarda eğitim almışlar, benzer insanlarla iletişim kurmuşlardır.

Çocukluk yıllarındaki tanışma nasıl oldu, arkadaşlıkları nasıl başlayıp gelişti, aralarındaki bağlılık zaman içerisinde kesintiye uğradı mı bu bilinmemektedir. Her iki sanatçının neler yaşadıkları ve dostluklarını nasıl sürdürdükleri hakkında bir bilgi olmasa da bize kalırsa bu güçlü kadın, ilk tanışma ve görüşmeden yıllar sonra tekrar bir ortamda karşılaşmış olmalıdır. Ya da gençlik dönemlerinde bir biçimde dostluk kurmuş bulunmalıdır. Sözü ettiğimiz zaman ise II. Meşrutiyet sonrası döneme rastlamaktadır.

Bu evrede, Halide Edip, zor günler yaşamaktadır. 31 Mart olayı, Türk toplumunun siyasi ve sosyal durumu derken yazar, bir de 1910 tarihinde eşi Salih Zeki’den boşanmıştır. Bu boşanma Halide Edip’i⁶ hem fiziksel hem de psikolojik açıdan oldukça sarsmıştır. Yazar uzun süre hasta yatmıştır.

4 Padişahın hazinesinde kâtiplik görevi

5 “Altunizade’nin hesap işlerini yöneten Kadri bey tarafından annesinin ölümü üzerine evlat edinilir. Önce Osman Hamdi beyden sonra da Güzel sanatlar akademisi hocalarından olan İtalyan profesör Valeri’den resim dersleri alır. Resim alanında ilk kadın öğretmen olarak önce Numune mekteplerinde, daha sonra Numune-i İnas adlı kız okulunda ve İnas Rüştüyesi ile, İnas İdadisi’nde müzik ve nakış hocalığı yapar. Darülmüallimat’ta (kız öğretmen okulu) resim öğretmenliği olarak çalışır. II. Abdülhamit’in kızı Adile Sultan’ın eğitimiyle de ilgilenen Müfide Kadri, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyesi olup Almanya’da bir resmi ödül kazanır. Resim dışında müzik ile de ilgilenmiş, besteler yapmıştır. Resimlerinde portreler, peyzajlar, natürlmortlar ve içinde bir şekilde müziğin yer aldığı konuları seçmiştir. 22 yaşında veremden ölür.” (<http://www.nazanazeri.com.tr/m.aspx?id=1&lang=0>)

⁶ Halide Edip’in hastalığını Tansu Bele (2010: 82) şöyle yorumlamaktadır: “1909 yılının sonunda evliliğinin geçirdiği çöküntü dolayısıyla hastalanan Halide Edip, bir süre arkadaşı Nakiye Hanım’ın evinde kaldıktan sonra Yanya’da Reji (Tekel) baş görevlisi olan babasının yanına gider. Eski eşi Salih Zeki’nin herkesçe merak uyandıran yeni evliliği karşısında kayıtsız gözükmektedir ama hastalığı sürer. Yanya’dan sonra Atina’yı, Pire’yi görme olanağı da bulur.”

“31 Mart olayından sonra Halide Edip’te bir değişme başlar. Yazı faaliyetine devam etmekle birlikte beraber, siyasi mahiyetteki makalelerin yerini mensur şiirler, hikâyeler veya edebiyata dair yazılar alır. En büyük meşgalesi tahsil ve terbiyedir. 1910 Halide Edip’in evlilik hayatında da bir dönüm noktası olur. Salih Zeki, bir öğretmen hanımla ciddi şekilde ilgilenmeye başlamış ve onunla evlenmek istemiştir. Halide Edip baba evinde birçok acı sahnelerine şahit olduğu poligaminin şiddetle aleyhindedir. Salih Zeki’nin geçici gönül maceralarını ve kaptislerini bildiği için, bir süre Yanya’ya babasının yanına gider, dönüşünde Salih Zeki’yi evlenmiş bulur. Bu hadise dokuz yıllık evliliklerinin sonudur. Soğuk bir nisan gecesi çocuklarıyla birlikte Nakiye Hanım’ın Fatih’teki eski üslup, büyük evine gelir. Boşanma Halide Edip’te büyük bir kalp kırıklığı ve bezginlik yaratır. Günlerce hasta yatar, karşısındaki Fatih Cami’nin sivil minarelerini seyreder, bir bostan dolabının daimi gıcırtdılarını dinler.” (Enginün 1978: 33)

Halide Edip’in yanına sığındığı Nakiye Hanım, Darülmualimat’ta müdürdür. Bu yıllarda Halide Edip de bir zamandır Nakiye Hanım’ın yanında öğretmenlik yapmaktadır. Kızların eğitilmesi konusunda çalışmakta ve raporlar hazırlamaktadır⁷.

Benzer günler içerisinde Müfide Kadri’ye gelindiğinde tam olarak bir tarih verilemese de (yaşı hesaba katıldığında, ölümüne yakın olmalıdır düşüncesi ile 1908 sonrası ihtimal) onun da resim öğretmenliği yaptığı bilinmektedir. II. Abdülhamit’in kızı Adile Sultan, kendisinden özel eğitim almaktadır. Öte yandan Müfide Kadri ayrıca kız okullarında resim, nakış ve musiki öğretmenliği yapmaktadır. Bir yandan da verem hastalığına yakalanmıştır ve bu melun hastalıkla cebelleşmektedir.

“Taha Toros’a göre “İlk Kadın Resim Öğretmeni” olarak vurgulanan sanatçının, ilk önce Numûne Mektepleri’ne sonra da Süleymaniye’deki Numûne-i İnas adlı kız okulunun öğretmenliğine atandığı, İnas Rüşdiyesi ile İnas İdadisi’nde resim, nakış ve musiki öğretmenliği yaptığı belirtilir.” (http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Müfide_Kadri)

II. Meşrutiyet sonrası dönemde her iki sanatçı da İstanbul’da öğretmenlik yapmakta, eğitim konularını tartışmakta büyük bir ihtimalle kültürel konularda da paylaşım içerisine girmektedirler. Bu detaylar, tarih ve edebiyat kitaplarının kaydettiği sanatçı kimliklere ait bilgilerdir. Oysa bu dönemde her iki sanatçının duygusal yönleri ve kadın kimlikleri açısından sıkıntılı oldukları bir evredir. İşte *Son Eseri*’nin⁸ yazıldığı (tefrika 1913 olduğuna göre) yıllarda, Halide Edip kırgın ve

⁷ Bakılabilir: Durakbaşa 2000: 237. Adı geçen çalışmada Halide Edip’in eğitim faaliyetleri konusunda bilgi bulunmaktadır. Nakiye Hanım ve Isabel Fry hakkında da görüşler yer almaktadır.

⁸ Yazar *Son Eseri*’nden önce de yaşamından kesitleri ve Salih Zeki’den ayrılma meselesini 1909 yılında yayınladığı *Raik’in Annesi* isimli romanında dile getirmiştir: “Özellikle *Raik’in Annesi* kendi çocukluğu, evliliği, çocuğunu yetiştirmesi, kocasının ihaneti noktalarında, otobiyografik sayılabacak unsurlar taşır.” (Enginün 1989: 49) Benzer biçimde *Handan* (1912 tefrika) adlı romanda da Halide Edip’in Salih Zeki’den ayrılmasının etkileri görülmektedir.

küskün⁹; Müfide Kadri¹⁰ de, verem hastası olduğu için evlenememiş, hem beden hem gönül hastası bir insandır. Yaşadığı zaman diliminde dünyayı ellerinde tutabilecek güce ve kişilik özelliklerine sahip bu iki kadın sanatçı, iç dünyalarında tam tersine daralmış ve küçülmüşlerdir. İşte roman, bu kırgınlığın romantik bir algı ile anlatıldığı, biyografi ve kurmaca arasında popülist düzeyde kalmış bir metindir.

Roman, anı, günlük ve mektup tazında kaleme alınmıştır. *Son Eseri*'ni, roman kişisi, yazar Feridun Hikmet¹¹ anlatır. Metin, 1 Haziranda tutulmuş bir günlükle başlar. Günlük, Feridun Hikmet ve Kâmuran Hanım'ın karşılıklı mektuplaşmaları ile devam eder. Sonra yine günlükler yer alır. Son günlük, 15 Haziran tarihinde yazılmıştır. Günlük ve mektuplarda gün ve aylar belirtilmiş olmakla birlikte seneler düzenli olarak not edilmemiştir. Yıl olarak en erken tarih 1908 ve arada belirtilen tarih 1910'dur. Anlaşılan odur ki Kâmuran ve Feridun Hikmet arasında yaşanan aşk, iki yılı geçkin bir süre devam etmiştir. Bir yaz günü başlamış ve bir yaz günü bitmiştir.

Romanın en son kısmında “Saadet Köşkü” ve “Saadet Köşkü Sahipleri” isimli iki bölüm bulunmaktadır. Bunlar bir dış anlatıcı tarafından kaleme alınmıştır. Bölümlerde ressam Kâmuran Hanım'ın ölümünün ardından 15 Şubat 1913 tarihinde, *Şafak* gazetesinde yazılan yazılar, Kâmuran Hanım hakkında söylenenler, ardında bıraktıkları ve ailesi hakkındaki bilgiler yer almaktadır. Romanda sözü edilen tarihler ile eldeki kayıtlara göre var olan bilgiler karşılaştırıldığında 1913 biraz geç bir tarih olmakla birlikte (Müfide Kadri'nin ölümü 1912'dir), romanda olay zamanı, hem Halide Edip'in hem de Müfide Kadri'nin gönül kırgınlıklarının yaşadığı döneme denk düşmektedir.

Son Eseri, biyografik bir romandır. Bilindiği üzere biyografik romanlar hem kurmaca hem de gerçek yaşama ait detayları, bilimsel bilgileri... kapsayabilirler. Halide Edip, biyografi yerine biyografik romanı tercih ederek meseleyi nesnellik çizgisinden uzaklaştırmış, gerçekleri kurmacanın içinde eritmek istemiştir. Bunda

⁹ Mîna Urgan anılarını yazdığı *Bir Dinazorun Anıları* isimli kitapta, Halide Edip'in yıllar sonra bile 1940 sonrası İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olduğu yıllarda, ilk eşi Salih Zeki'yi unutamamasını şöyle yorumlamaktadır. Taraflı da olsa bu yorumdan bahsetmek gerekmektedir: “Halide Edip'in erkeklere egemen olmak hırslının nereden kaynaklandığı konusunda da benim bir yorumum var. Halide Hanımla kadın kadına konuşurken söylediklerine dayanıyor bu yorum: Halide Hanım gençken sevdiği erkekten, yani ilk eşi Salih Zeki'den, ağır bir darbe yemişti. Bana şöyle demişti bir gün: “Halide Edip, şu adamla sevişti, bu adamla sevişti diye bir takım laflar duyacaksınız. Bunların hepsi yalan. Ben bir tek erkeği sevdim ömrüm boyunca. O tek erkek de altı ay sonra benden bıktı. Beni aldatmaya başladı. Her şeyi biliyordum. Her şeyi râzıydım. Yeter ki onu görebileyim, ona dokunabileyim. (Bunu söylerken, elini bana doğru uzatmış, bana dokunmuştu. Tutkusunun çıplaklığı karşısında fena sarsılmıştım.) Ancak ikinci bir kadınla nikâh kıymaya kalkınca, boşanmaya karar verdim. Bunu gururumdan yaptığımı sanma. Ama iki oğlum vardı. Analığım ağır bastı. İki küçük erkek çocuğun bu kadar çirkin bir durumu, babalarının aynı evde iki kadınla birden yaşadığını görmelerine katlanamadım; boşandım.” Sözüünü kesti, bir an durdu. Sonra “öleceğimi sandım. Ama insan kolay kolay ölemiyor” diye ekledi buruk bir alaycılıkla.” (Urgan 1998: 204)

¹⁰ “Müfide Kadri hiç evlenmemiştir. Bir ara asker ressamlardan Sami Yetik ile evlendirilmek istenmişse de ileri derecede tüberküloz olması nedeniyle bu olay gerçekleşmemiştir. Müfide Kadri, 1912 yılında 22 yaşında yaşamını yitirir. Ölümü üzerine devrin kültür ağırlıklı gazete ve dergilerinde duygusal yazılar yayınlanır. Yakın akrabası, ünlü müzisyen Rauf Yekta bey tarafından Karacaahmet'deki mezarına özel bir mezar taşı yaptırılır.” (www.solkitap.net/mufide-kadri.../1931-mufide-kadri-1889-1912-a-html)

¹¹ *Son Eseri*, Halide Edip'in *Harap Mabetler* (1911) isimli kitabındaki “Feridun Hikmet'in Günlüğünden” adlı hikâyenin devamı niteliğinde bir içeriğe sahiptir. Burada Feridun Hikmet, Mediha ile evlenmiş ve büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Mediha, iç zenginlikten mahrum, duygusuz ve eşi ile ilgilenmeyen bir kadındır. Çocuklarla devam eden bir sıradan bir evlilik yaşamları içerisinde günlük rutinlerini devam ettirmektedirler.

kitabında anlattığı kişiye yakın olması ve kendi iç dünyası ile Müfide Kadri'nin iç dünyası arasında bir bağ kurması önemli bir etken olsa gerektir.

Kâmuran isimli roman kişisi, Müfide Kadri'nin kişiliği ile büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. O da, Halide Edip'in yakın çevresinde bulunan ressam ve aynı zamanda bir kadın sanatçıdır. Dahası, Halide Edip'in sevdiği ve kendisine yakın bulduğu gerçek bir insandır. Bununla birlikte romanda, kurmacanın ve gerçekçiliğin sınırları belirli değildir. Kurmaca nerede başlar ve biter, gerçek ne kadar verilmiştir ya da gizlenmiştir tüm bunlar net olarak belirlenemez. Geçişler, kişiler arası ilişkileri tanımlayacak bilgiler, tarih içerisinde silinmiştir.

Roman kişisi Feridun Hikmet'e gelince metin içerisinde o, döneminin tanınmış bir yazarıdır. Eserde bir erkek kahraman olmakla birlikte kurgu içindeki bütün tanımlamalar, kişiliğine ait detaylar onu, Halide Edip'in sözcüsü konumuna indirgemektedir. Zaten biyografik romanların¹² bir özelliği olarak yazar, isterse karşısındaki kişi ile bir anlamda kendisini anlatabilir. Otuz yedi yaşındaki Feridun Hikmet, gerçek yaşamda adeta yirmi yedi yaşındaki Halide Edip'in on yaş büyümüş halidir.

Halide Edip, *Son Eseri*'ni hem kendi hem de Müfide Kadri'nin ortak aşk acılarını gerçek yaşamda yaşanan olaylar temel alarak vermiştir. Aşkın gücü ve ne olursa olsun evlilik kurumunun devam etmesi gerektiği biçimindeki tezi ve dünya görüşü ile bu iki kavramı popülist bir çizgide romanına taşımıştır. Bu tez ve içerik ile kitap estetik çizgiden uzaklaşarak ikincil konuma gelecek olsa da çalışmamız açısından Müfide Kadri'nin roman kişisi olarak seçilmesi bizce romana tarihi bir önem atfetmektedir. Dolayısıyla *Son Eseri*, Müfide Kadri, resim sanatı ve sanat tarihi açısından değerlendirildiğinde anlam kazanmakta, roman bu popülist aşk hikâyesinin ardında birçok kısmı Halide Edip tarafından kurgulanmış olsa bile resim sanatının bir dönemi ve o dönemde yaşamış yaratıcısına açıklık getirmesi nedeniyle değer kazanmaktadır.

Biyografik romanlarda roman kişisinin doğumundan itibaren kurgulanarak anlatılması genel bir ilkedir. Halide Edip burada Müfide Kadri'yi anlatırken yaşamının son beş yılını ele almış, mektup türünü kullanarak geriye dönüş ile bir ressam hanımın hayatının detaylarını vermiştir. Romanda Müfide Kadri, Kâmuran tiplemesi ve hep ressam kişiliği bakış açısından tanımlanarak anlatılmaktadır.

Son Eseri, farklı anlatı türlerini (günlük, anı, mektup, makale gibi) içermektedir. Bunda amaç yazarın Müfide Kadri'nin biyografisini¹³ çeşitli bakış açılarından yansıtmaya isteğidir. Romanın günlüklerden oluşan birinci kısım¹⁴ Müfide Kadri'nin ressam kimliği ve kişiliğini, mektuplardan oluşan ikinci kısım onun yaşam hikâyesini, gazete yazıları ve makalelerin yer aldığı üçüncü kısım ölümü ve ardında bıraktığı resimlerinin tanıtımı ve tahlilini içermektedir.

Romana dönülecek olunursa, Feridun Hikmet ailesi ile birlikte Üsküdar'da oturmaktadır. Yaz gelmiştir. Aile bir sayfiye yeri kiralayacaktır. Bunun için 6 Haziran günü Çamlıca'da güzel bir yer bulunur ve bir sayfiye ev kiralanır. Kısa

¹² Bakılabilir: Apaydın 2001: 165-176.

¹³ Tüm roman Müfide Kadri açısından tarandığında Halide Edip'in onun biyografisi yanında yaptığı resimlerden de motifler alarak romanın kurgusu içerisine yerleştirmiş olduğu görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde resimlerden etkilenecek roman kurgusuna yerleştirilmiş detaylar ve bu tarz karşılaştırmalı örnekler üzerinde durulacaktır.

¹⁴ Romanda isimlendirilmiş ya da numaralandırılmış tipik bölümlemeler yer almamaktadır. Tanımlamalar bize aittir.

zamanda Çamlıca'ya taşınılır. Taşandıktan sonra Feridun Hikmet ve eşi Medihâ'nın ziyaretine yazarın hala kızı Münire gelir. Münire bir doktor ile evlidir. Feridun Hikmet bir gün halasının kızı Münire, çocukları Şevket ve Nerime ile birlikte Çilehane Yolu'ndan Suphi Paşa korusuna doğru ağaçlıklı bir yolda yürüyüşe çıkar. Bu sırada kurşunî bir esvap giymiş olan Kamuran da oradan geçmektedir. Feridun Hikmet'in Kâmuran ile ilk karşılaşması bu şekilde gerçekleşir. Feridun Hikmet o gün çocukları ile oyun oynadığı için Kâmuran'ı tam olarak görememiş, yüzünü seçememiştir. Kurşuni elbise giymiş birisi olarak sadece bir siluet olarak onu fark etmiştir.

Kâmuran, Mediha'nın eski eşi Asım Bey'in kız kardeşidir. Eğitimli ve zarif bir genç kızdır. Güzel ve zevkli bir giyim tarzı bulunmaktadır. 25 yaşlarındadır. Resim yapmaktadır. Bir haziran günü Kâmuran, Medihâ Hanım'ı ziyarete gelir. Basit bir komşu ziyaretidir bu aslında. Kapıyı Feridun Hikmet açar. Kâmuran ve Feridun Hikmet arasında asıl karşılaşma o gün, o anda gerçekleşir.

“Kâmuran'la karşı karşıyayız. Fakat onda en çok beğendiği, meşhur muharriri görmüş bir küçük hanımın telaşı yok. Arkasındaki beyaz, keten kostümü kadar tavrı da serin. İkimiz de birbirimizi, yol keşfine çıkmış birer mühendis gibi ölçüyoruz. Başında gene uzun, beyaz bir tül sarılı, uçları arkaya atılı. Yüzü güneşte altın gibi yanmış. Gözleri yuvarlak, büyük, uzun kirpikleri arkasından insana serbest serbest bakıyor. Belki bunlarda biraz da hüznün var, belki kirpiklerinin tesiri. Kaşlarının rengi kirpiklerinden daha açık, düz ve gür iki hat. Saçları gözlerinden daha koyu bir kestane rengi, çepçevre başına sarılmış. Şakaklarında, dudaklarının üstünde hafif ipek tüyler bir çiçek yaprağına benziyor. Dudakları kırmızı, dolgun, burnu küçük ve biraz yana doğru çarpık.

Bunlara nasıl dikkat ettim. Damla damla değil, bir yudumda içilen ve hemen insanı saran eski bir şarap gibi bu güzellik beni sardı.” (Adivar 2008: 41)

Yukarıdaki alıntıda Kâmuran'ın fiziksel özellikleri tanımlanmaktadır. Başında uzun beyaz bir tül vardır. Yazar kadın kahramanın gözleri ve bakışlarını anlatır. Bu tasvir ile Müfide Kadri'nin yaptığı otoportre¹⁵ arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Feridun Hikmet, Kâmuran'ın güzelliği karşısında kayıtsız kalamaz. Geçmiş dönemlerde Medihâ ve Münire evde Kâmuran'dan bahsettikleri zamanlarda, Feridun Hikmet hiç tanımadığı bu kadına karşı önyargılıdır. Hatta konuşulanları dinlememiş ve Kâmuran ile ilgilenmemiştir. Çünkü o, eşinin ilk kocasının kız kardeşidir. Ama bu etkileyici karşılaşma, Kâmuran'ın güzelliği ve çekiciliği Feridun Hikmet'teki bütün ön yargılarının silinmesine neden olur. O andan itibaren Feridun Hikmet büyülenmiş gibi Kâmuran'a âşık olur ve içinde yaşadığı gerçekleri göremez hâle gelir. Evliliği, çocukları ve aile birliği tutkusunun arkasında kalarak ikincil plânda kalır.

Medihâ ve Münire, kısa bir zaman sonra Kâmuran'a iadeyi ziyarette bulunur. Her iki kadın da Kâmuran'ın Çamlıca'daki¹⁶ evinden ve yaptığı resimlerden epeyce etkilenmiştir. Kâmuran'ın resimleri, resim yaptığı çalışma odası, resim malzemeleri

¹⁵ Karşılaştırma yapmak için çalışmanın Ek 1 bölümüne bakılabilir. Burada Müfide Kadri'nin kendi otoportresini yaptığı resim bulunmaktadır. Orada da ressamın gözleri vurgulanmış, hüznü bakışlar üzerinde durulmuştur. Burada Müfide Kadri beyaz bir yeldirme giymiştir.

¹⁶ Ressam Müfide Kadri'nin de Çamlıca'da bir köşkte ikamet ettiği bütün kaynaklarda yer almaktadır (Demir 1994: 49)

bu iki hanım için yeni ve farklıdır. Kâmuran kendisini ziyareti sırasında hanımlara, Feridun Hikmet ve kızı Nerime'nin¹⁷ de portrelerini yapmak isteğini dile getirmiştir.

“Münire birdenbire o günkü ziyareti anlatmaya başladı.

-Kâmuran'ın evi çok şairane. Ahşap, eski, üstü hanımeli, menekşe gülü sarılı. Hele bahçedeki o iki büyük çınara bayıldım. Evin içi senin istediğin gibi, Feridun. Alaturka döşenmiş. Hele resimleri, kız adamakıllı ressam, değil mi Mediha?

Ben:

-Nefes al yavrum, dedim. Hem sen resimden ne anlarsın?

-Terbiyesiz.

Medihâ âdetâ neşeli:

-Kitaplarına bakanlar onu adam zanneder, değil mi Münire? Feridun, Kâmuran bugün seni sordu. Hepimizi sabah kahvaltısına davet etti. Çocukları da istiyor. Birçok resim albümleri var, Münire'nin hakkı var, kedi yaptığı resimler de çok güzel. Derken, Münire atıldı:

-Sana iltifat ziyade Feridun, senin Nerime ile resmini yapmak istiyor.”

(Adıvar 2008: 46-47)

Feridun Hikmet bu teklif karşısında şaşırır. Portresinin yapılacak olması onu etkiler. Daha önce fotoğraf çektirmiştir ama ilk defa olarak kendi resmi bir ressam tarafından yapılacaktır. Üstelik de bir kadın sanatçı tarafından. Bir de bütün bunlara ilave olarak, Kâmuran'a karşı hissetmeye başladığı bir aşk duygusu vardır. Çünkü o, evli bir adam olmasına karşın, karşısındaki bu ayrıcalıklı ve özel kadına âşık olmaya başlamıştır bile. Duygularını, düşüncelerini mercek altına alarak incelemeye başlar. Orta yaşlardadır ve artık çirkin bir adam görünüşüne bürünmeye başlamıştır. Feridun Hikmet kendisini tanımlamak için “*Bana bakıp da müstehzi gülen çehre, yaşına nispeten daha buruşuk, saçları kırışmış ve hatta seyrekleşmiş. Gözleri çirkin denecek kadar çukur, ağzı koskocaman. Başka hiçbir hususiyete yok.*” (Adıvar 2008: 49) demektedir. Gerçekler böyle olsa da, ne kadar çirkin görünse de, Feridun Hikmet için için Kâmuran'ın onu beğenmesini ve kendisine âşık olmasını beklemektedir. Feridun Hikmet'in bu isteği meşru değildir ve henüz kendisi de duygularını tam olarak tanımlayabilecek durumda bulunmamaktadır. İşte böylesi karmaşık ruh halleri içerisinde bir gün kendisi de Medihâ ve Münire'nin arkasından Kâmuran'ı ziyaret eder.

“Selâmlaştıktan sonra hemen kahvaltı başladı. O bizden fazla çocuklarla meşgul oldu. Ve nihayet çocukların eline birer resim albümü verdikten sonra bana döndü:

-Resminizi yapmak istediğimi söylediler mi? Merak etmeyin, fena ressam değilim. Hayli portre yaptım. Fakat muvafakat yahut reddetmeden evvel size yaptığım birkaç portreyi göstereceğim. Beğenirseniz bu küçükle beraber portrenizi yapacağım. Tabii ikinizi de başka başka sebepler için...

Nerime benim dizime dayanmış, eğilmiş. Kâmuran'ın yüzüne bakıyordu. Kâmuran geldi, onun saçlarını okşadı.

-Tabii bu küçüğü sırf bu güzel başı için....

¹⁷ Müfide Kadri'nin resimleri arasında bir çocuk portresi bulunmaktadır. Bu portre Güzide Duran'a aittir. Güzide Duran Müfide Kadri'nin yakın dostları musikişinas Rauf Yekta'nın yeğenidir. O da ileride Müfide Kadri gibi ressam olacaktır. Halide Edip, roman kişisine bir çocuk portresi yapmak istediğini söyletirken aslında bu motifi Müfide Kadri'nin resimlerinden almış ve roman kurgusu içerisinde o sayede trajik bir olay kurgulamayı başarmıştır. *Son Eseri*'nde romantik aşk hikâyesinin çözümsüzlüğü bu olay ile ilişkilendirilecektir.

-Beni de çirkinliğimden olacak.

-O da muhtemeldir. (birdenbire ciddileşti) *İflas*'ın muharriri olduğunuz için.”
(Adıvar 2008: 50)

Yukarıdaki metinde Kâmuran¹⁸, portre yapma konusundaki ustalığından söz etmektedir. Israrla bir çocuk ve Feridun Hikmet'in portresini yapmak istemektedir. Çünkü Feridun Hikmet ünlü bir yazardır ve dönemin en ünlü romanı olan *İflas*'ın yazarıdır.

Feridun Hikmet tam Kâmuran'a bağlanmışken ve onunla ilgili hayallere dalmışken birdenbire hiç beklemediği bu cevap karşısında irkilir. Çünkü Feridun Hikmet, geçmişte Kâmuran'ı tanımaktan hep kaçınmıştır. Medihâ'nın eski kocası Asım'ın kız kardeşi olması, şu anda da kendisinin Medihâ ile evli bulunması, her ne kadar yaşananlar geçmişte olsa da Asım'a duyduğu gizli kıskançlık, Feridun Hikmet'e, Kâmuran'ı dışlaması için yeter bir neden olarak görünmektedir. Oysa şimdi Feridun Hikmet, hazırlıksız bir biçimde, hiç ummadığı bir anda ve hiç ummadığı bir şekilde Kâmuran'ın etkisi altına girmiştir. Kâmuran açısından ise durum böyle değildir. Feridun Hikmet'i bir yazar olarak romanlarından tanımaktadır. Özellikle *İflas* onun en beğendiği romanıdır. Karşılaşmalarında kendisinin resmini yapmak istemesinin nedeni olarak bu romanın gösterilmesi de anlamlıdır. *İflas*, Feridun Hikmet'in hayatından söz ettiği, biyografik özellikler taşıdığı tek romanıdır. Romanda iki kardeşin hikâyesi anlatılmaktadır. Birbirlerine sonsuz derecede sevgi ve dostluk duyan bu iki kardeşi, müthiş bir arzu duyulan bir kadın ayırmıştır: Medihâ.

Romanı popülizme götüren, duygusalığı en üst seviyeye çıkartan roman kişisi Medihâ, tam bir şeytan kadın tiplmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevilen ve arzu duyulan bu kadın, her kim ile birlikte yaşamışsa, onu kendine bağlamış, başka hiçbir şeye bağlanmasına izin vermemiş, hatta kendisini seven erkeklerin aile bağlarının kopmasına neden olmuş ve aile fertlerine zarar vermiştir. Asım ile evli iken birden bire Feridun Hikmet ile tanışmış, iki kardeşi (Asım ve Kâmuran) yalnızlığa ve mutsuzluğa terk ederek eşini yüzüstü bırakmıştır. Öte yandan Feridun Hikmet ile birlikte iken de o ve erkek kardeşi İbrahim arasına girerek her iki kardeşin ilişkilerini kopartmıştır. Halide Edip, romanında olaylar zincirini oluştururken Medihâ'nın karşısına dramatik dengeyi sağlayacak bir kadın tiplmesi yaratır. Bu da melek ruhlu Kâmuran'dan başkası olmayacaktır. Kâmuran'ın amacı, başlangıçta kendisi ve abisini mutsuz eden Medihâ ve Feridun Hikmet'ten öç almaktır. Öç almak isteği, aşk duygusu ve bunları gerçekleştiremeyecek melek ruhlu insanın kişilik özellikleri ve çabaları, roman içerisinde sembolik bir ortama taşınmış, bu noktada resim, duyguların ifade aracı olarak kullanılmıştır.

“-Resimlerimi görmek istiyor musunuz?”

Hepimiz Kâmuran'ın peşine düştük. Taşlık loş, serin; merdiven dar, tahtaları çarpık. Birbirimizin arkasından dar bir sofaya çıktık. Kâmuran zemberekle açılan odalardan birine girdi, biz de arkasından.

İlk gözüme çarpan köşe minderi ve üstündeki eski nakışlarla işlenmiş yastıklar. Kim derdi, harici bu kadar Frenkleşmiş görünen bu kız köşe minderli bir odada otursun, hangi eski mahalledeki bir kız gibi kasnak işlesin.... Eskiden ailelerin Garplaşması bizde daha uzun bir tekâmül geçirdiği için daha ziyade içten gelme ve tabii oluyor. Zevkleri birdenbire kitaptan

¹⁸ Ressam Müfide Kadri de özellikle kadın portreleri yapmada oldukça başarılıdır. Portrelerinde resme has fiziksel detaylar kadar duygu aktarımını da başarı ile yansıttığı söylenmektedir. Şu ana kadar Müfide Kadri'nin ele geçen çalışmaları bir erkek portresine rastlanılmamıştır.

alma, yabancı zevklerin taklidi olmuyor. İstemeyerek Münire'nin yepyeni, biblodan geçilmeyen, alafrağa odasını düşündüm. Onun bir de alaturka odası vardır. Fakat Bedesten'de Frenk müşterileri için düzülen suni şark odaları gibidir.

Hanımlar köşe minderinin sağ duvarındaki birkaç kopya resme daldılar.

Bunları Kâmuran müzelerden kopya etmiş olacak. Beni pek alakadar etmedi, ama nezaketen durdum, baktım. Bir tanesi Rozeti'nin mahut bir kadını. Vücudu iskelet gibi uzun, yassı, kafa at kafası gibi, kemiklerinin hepsi meydanda. Gözler çökük.... Sonra bu surat ve vücut ağrı çeken bir kadımsı gibi." (Adıvar 2008: 52)

Feridun Hikmet, Kâmuran'ı onun evine girerek resimleri aracılığıyla tanıır. İç dünyanın zenginliği ve aşk, iç mekân anlatımları ve resimlerle zenginleştirilir. Kâmuran dış görünüş açısından Batılılaşmış bir kadındır. Bununla birlikte, gerçekte Batı kültürünü özümsemiş, kendi kültürü ile bir sentez yapabilmiş bir olgunluğa da sahiptir. Feridun Hikmet, Kâmuran'ın kadın portreleri ile Dante Gabriel Rossetti¹⁹ arasında bir bağ kurar.

"-Rozeti kadını nereden intihab ettiniz. Hepsini ağrı çekiyor gibi yahut can çekişir gibi. (...)

Kâmuran onu işitmemiş gibiydi. Bana dikkatli dikkatli baktı.

-Eğer siz kadın olsaydınız, Rozeti için çok iyi bir model olurdunuz.

Kâmuran bunu söylerken gözüm karşıdaki aynaya ilişti. Hakkı vardı.

Kendimi sıkıyormuşum gibi yüzümde bir mana var. Tıpkı bir Rozeti Madonnası gibi yüzümde ağrı çeken bir mana var. Belki bu hakikat her sanatkar ruhunun ifadesidir." (Adıvar 2008: 52-53)

Feridun Hikmet, Kâmuran'ı, Rossetti'nin resimlerindeki Meryem Ana²⁰ tablolarına benzetir. Bu yolla bakire, acı çeken kadın tiplemesini bir metafor olarak ortaya çıkartır. Hiç evlenmemiş olmak ve acı çekmek imgeleri hem roman kişisi Kâmuran hem de gerçek hayatta Müfide Kadri için de kullanılabilir imgelerdir. Gerçekte Müfide Kadri'nin evinde Dante Gabriel Rossetti'nin resimlerinden alınan kopyalar var mıdır yok mudur, bu konu net değildir ama romanın birçok bölümünde, Feridun Hikmet'in aslında Halide Edip'in bir sözcüsü olduğu düşünülürse, bu imgeleri yazarın özellikle kullandığı düşünülebilir.

Ressam olarak da Rossetti'nin²¹ seçilmesi anlamlıdır. Çünkü Halide Edip, Amerikan Koleji'nde öğrenci iken resim sanatını öğrenmeye başlamıştır. İngiliz kültürü ve edebiyatına aşinadır. Dante Gabriel Rossetti, bir İngilizdir, hem ressam hem de şairdir²². Halide Edip'in kitaplardan tanıdığı, iki defa İngiltere'ye giderek müzelerde resimlerini gördüğü bu sanatçı, onun roman kahramanının yaratılması sırasında kullanılabilecek en iyi örneklerden birisidir.

"Halide Edip, Fransız ve çoğunlukla da İngiliz yazarlarının (Freud'çu) etkisinde kalır. Örneğin aynı dönemi paylaşan Yakup Kadri; Yunan ve Lâtin yazınından izler taşırken

¹⁹ Bakılabilir EK 3, Ek 4, EK 5 ve EK 6. Bu resimlerin hepsinde de kadın portreleri bulunmaktadır.

²⁰ Madonna olarak da adlandırılan Meryem Ana tabloları çoğunlukla bebek İsa ve Meryem Ana olarak iki kişinin birlikte olmaları ile tasvir edilmektedir. Burada çoğunlukla Meryem Ana'nın kutsiyetine bir vurgu yapılır. En ünlü Meryem Ana resimleri XVI. yüzyılda Rafael'e ait olanlardır.

²¹ "Dante Gabriel Rossetti 1828-1882 yıllarında yaşamış İngiliz şair, ressam ve çevirmendir. John Everett Millais ve William Holman Hunt ile birlikte Ön-Raffaelloculuk akımının kurucularındandır.

King's College'da öğrenim görüp, 1845'te Krallık Akademisi'ne giren Dante Gabriel Rossetti, 1849'da Millais ve Holman Hunt'la "önraffaellocular topluluğunu" kurdu. Resimlerinde edebiyat metinlerinden esinlenme ve şiirler yazma yoluyla resim ile şiirin bireşimini yapmayı denedi. Swinburne, Meredith gibi yazarları etkiledi." (<http://www.msxllabs.org/forum/sanat-ww/250184-dante-gabriel-rossetti.html#ixzz3KM7YjYj1>)

²² Ayrıca bakılabilir: Minâ Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi* (2011).

Halide Edip'te Yanya'ya gittiğinde eski Yunan felsefesiyle ilgilense de İngiliz, Doğu ve bir ölçüde Mısır kültürleri ağır basar.

Yazarın bu dönemde yazdığı yeni romanı “Son Eseri”, onun ikinci kez İngiltere'ye gittiği, Batı Avrupa kentlerini daha yakından tanıdığı bir döneme rastlar.” (Bele 2010: 84)

Dolayısıyla Halide Edip için Rossetti seçimi tesadüfi değildir. Aynı zamanda şair de olan Rossetti özellikle Keats ve İngiliz romantik şiirinin etkisinde kalmıştır. Hatta edebiyata bu kadar meraklı olan Rossetti, Dante ön adını kendisi almıştır. Sevgilisi ve aynı zamanda modeli olan Elizabeth Siddal'ı, Dante'nin kahramanı Beatrix'e benzetmiş ve tablolarına da bu adı vermiştir. Ressamın modeli ne yazık ki çok genç yaşta ölmüştür tıpkı Dante'nin sonsuz bir aşkla bağlandığı Beatrix gibi. *İlahi Komedi*'de Cennet, Cehennem ve Araf'ın anlatılmasını, burada bir kez daha dile getirerek diyebiliriz ki Müfide Kadri de kısacık ömründe bilmediğimiz bir Cennet, Cehennem ve Araf'ı yaşayarak, erkenden ölüme gitmiştir. Halide Edip bu gerçekliğin farkındadır. Müfide Kadri'yi de bu yönüyle yaşatmak istemektedir.

Feridun Hikmet, Kâmuran'a karşı duygularını henüz kestiremediği bu ilk karşılaşmalarda Rossetti'nin tablolarındaki kadın figürler ve Kâmuran arasında bir bağ kurarken aslında erken bir ölümün bu aşkı sonlandıracağını da okuyucuya sezdirmektedir. Öte yandan aşkın ve arzunun tamamlanamayacağı hissi de ardından vurgulanan bir gerçeklik olur.

Halide Edip, romanında Kâmuran'ı, sonsuz aşkla bağlanan ve erişilemeyen bir kadın olarak çizerken, bakireliğini (ama kutsal bir dokunulmazlıktır bu, tıpkı Meryem Ana da olduğu gibi) temizliğini ve mukaddes oluşunu bir kez daha vurgulamaktadır. Hz. Meryem'in kadın olmadan anne oluşu, mistik bir aşk algısı ile birlikte anılması onda var olan derin bir iç olgunluk anlamına gelmektedir. Romanda Batı resminin sıklıkla kullanılan bir teması olarak Hz. Meryem'in (Madonna) bu hali, birkaç yerde vurgulanır. Feridun Hikmet, Kâmuran'ı maddeden arıtılmış bir resim ve bir hülya gibi algılamaktadır. Bu algıyı da şöyle tanımlamaktadır:

“-Kâmuran, bu akşam senin yüzün on dördüncü asrın Madonna'sına benziyor.

O susuyor, ben bunu Kâmuran'ın yüzüne bakmak için bir vesile addediyorum. Fakat o artık bana bakmıyor. Gözleri önünde. Ve hakikat ince çehresi, titrediğinden emin olduğum hisli ve güzel dudaklarıyla etten kemikten yapılmış bir kadından ziyade bir hülyaya benziyor. Gecenin koyu berraklığında bu yüzün hüznü ve bekâreti biraz evvel tutuşan kalbime sükûn verdi.” (Adıvar 2008: 147)

Feridun Hikmet, Kâmuran ile daha sonraki karşılaşmalarında da onu resimlerdeki Madonna'ya benzetme eğilimini sürdürmektedir. Ama burada artık bir değişim yaşanmaktadır. Kâmuran'ın aşkının karşılık bulduğunu anladığı andan itibaren Feridun Hikmet bu kez sevdiği kadına karşı müthiş bir cinsel arzu duyar. Kâmuran'a karşı hissedilen duygusal derinlikli aşk bu kez cinsel dürtüler ile paralel bir çizgide ilerlemeye başlar. Tıpkı Rossetti'nin kadın portrelerindeki masum kadınların bir yandan da cinsel çekicilikleri ile tasvir edilmesi gibi. (Bakılabilir EK 6)

“Odama girince elektrikleri yakmadım. Kâmuran güyâ orada imiş de, beni görünce kaçacakmış sanıyordum. Fakat terasın ışıklarının aksiyle yarım aydınlıkta yüzen bu oda bütün eşyasıyla beraber etrafımda dönüyordu. Artık tamamıyla sarhoştum. Kendi kendime gevrek gevrek gülüyordum. Kâmuran bana bu odada saklanmış gibi geliyordu. Belki perdelerin arkasında, belki dolapta, belki de yatağıma girmiş... Bu sarhoş hülyası bana adeta hakikat gibi geldi. O kadar ki, yatağın örtüleri kabarıyor, altında nefes alan vücut yavaş yavaş Kâmuran'ın şeklini alıyor, yüzü yastığın üstünde, koyu saçlarının arasında bir hayal gibi

bembeyaz, çıplak boynu ince omuzları üstünde fildişi bir sütun gibi... Yatağın ayakucuna ilerleyerek çöktüm. Eğer Kâmuran sahiden yatakta olaydı bana bundan fazla heyecan veremezdi. O kadar kendimden geçiştim. Bu gece ömrümün en büyük aşk tecrübesi... Hiçbir kadın teması bana bu akşam duyduğum raşeyi tattırmadı ve hiçbir kadının huzuru bana bu huşuu veremedi.” (Adıvar 2008: 137)

Fakat Feridun Hikmet'in Kâmuran'a duyduğu istek ve cinsel çekim hep hayalde kalır. Bu istek, bir erkek ve aynı zamanda bir yazarın hayal dünyasında yer aldığı için derinlikli bir anlatıma kavuşur ve estetik bir güzelliğe bürünür.

Uzun bir aradan sonra Königs'i'de karşılaşan Kâmuran ve Feridun Hikmet görüşmeye devam ederler. Gündüz yürüyüşe çıkarlar, gece göl kenarında buluşurlar. Kayıkla gölde gezerler. Ancak bu karşılaşmaların hiç birinde Kâmuran, bir arzu nesnesi olarak maddeleşemez. Sadece hayali kurulan ve arzu edilen yukarıdaki alıntıdaki kadın tasviri, dönemine göre son derece cesur bir tanımlama ile karşımıza gelmektedir. Bu kadar arzu edilerek nesneleşen kadın, kutsiyet sınırları içerisinde bir Batı resmindeki Madonna tasvirleri biçiminde somutlaştırılmaktadır. Çok sevilen ama erişilemeyen bir kadındır bu. Feridun Hikmet'in gördüğü ve algıladığı kadının neredeyse gerçek değil, hayallerin ardına gizlenmiş kadın olduğu söylenebilir.

Königs'i karşılaşmalarında tanımlanan aşk ortamı aynı zamanda bir anlamda romantik edebiyatın da bir alegorisidir. Gece, göl kenarları, kadın ve erkeğin birbirine ölesiye bağlanmaları ve verimli bir kadın...Romantik edebiyatın işlediği ana unsurlar arasındadır. Bu bağlamda romantizmin romandaki temsilcisi de yazar Feridun Hikmet'tir.

Oysa Kâmuran, kendisini çok başka türlü görmekte ve tanımlamaktadır. Hayatın içerisinde olan bir kadındır. Bu yüzünü de resimlerine yansıtmaktadır. Kâmuran kendisini şöyle görmektedir: O, bir Hz Meryem / Madonna değildir, bildiğimiz kendi kültürümüzün kadınıdır ve o her zaman kişiliğinin bir parçası olan bu kadını resmetmektedir. Güzel olan ve Batı eğitimi alan bu kadın, kendi geleneksel kültürümüzün, yaşayışımızın bir yansımasıdır. Doğu ile Batının sentezini kişiliğinde toplamıştır.

“-Siz asıl benim yaptığım portrelere bakın. Ötekiler hep kopya, dedi.

Onunla beraber köşe minderinin karşısındaki kuyruklu piyanoya döndük.

Duvar da üç portre vardı. Biri evde bize hizmet eden başörtülü yaşlı kadın. Buna bakınca herhalde bu kızın sanatın hiç olmazsa teknik tarafını bildiğine hükmediyorum. Fakat bu karakalem. Öteki yağlı boya ve kendi portresi. Onun yanında ne çok durdum. Bana evimizin önündeki merdiven başında tesadüfümüzü hatırlattı. Elbette kendinin ne kadar güzel olduğunu herhalde iyi biliyor. Başına sarılan kestane rengi örgü, şakaklarındaki ipek tüyler, kıpkırmızı dudaklarının yumuşak ateşi. Hepsini itina ile, hakikatle resmetmiş.” (Adıvar 2008: 53)

Feridun Hikmet, Kâmuran'ı her gördüğünde şaşırılmaktadır. Görünenin, bilinenin ardında bir güzellik bulmaktadır onda. Hem Batılı olmak hem de Batı kültürünü kendi kimliğinde böylesine eritebilmek, bir senteze ulaşabilmek kolay anlaşılır bir durum değildir. Sadece Feridun Hikmet için değil aynı zamanda dönemine göre de yeni bir kadın tipi olan Kâmuran, Batılılaşmış ama yozlaşmamış, namus ve değerlerini her ne durumda olursa olsun korumuştur. Kardeşi Asım'a verdiği söz ve onurlu hareketler, her türlü isteğin önündedir. Dolayısıyla Kâmuran, iç zenginliği olan bir erdem abidesi olarak karşımızda durmaktadır.

Feridun Hikmet, 1 Temmuz tarihinden itibaren düzenli olarak Kâmuran'a gider. Bahçede bir iskemlenin üzerine oturur ve Kâmuran onun resmini yapar.

Zaman zaman konuşurlar. Konuşma konuları edebiyat değildir. Resimden, insanların kişiliklerinden konuşurlar. Birbirlerini fiziksel olarak tanımaya başlarlar ve iç dünyalarını karşılıklı olarak çözmeye çalışırlar. Feridun Hikmet, Kâmuran'a sorar:

“-Roma'dan niçin geldiniz?

-Aile işi. Sonra hastalandım, kaldım. Şimdi de...

-Yani bu resim sizi alıyordu?

Kalktı. Sualime cevap vermedi. ” (Adivar 2008: 66)

Kâmuran, Feridun Hikmet'i tanımak istemektedir. Resim bunun için bir aracı durumundadır. Böylece okur, Kâmuran resim yaparken onun çalışma biçimi hakkında da bilgi sahibi olur. Kâmuran'ın resim yaparken özel olarak iş kıyafetini giymesini, resim malzemelerini teker teker yerleştirmesine tanık olur.

“Kapıyı vurur vurmaz içeriden ip çekildi. Yeşil çadıra benzeyen bahçeye daldım. Kimse yoktu, fakat her şey yerli yerinde ve resim için lazım gelen hazırlık yapılmıştı. Kanavasını gerilmiş, sehpa önünde iskemle.... Masanın üstünde modeli meşgul etmek için resimler, hatta kâğıt, kalem bile var. Âlâ, âlâ... Feridun Hikmet'in son romanını yazarken alınan resmi. ” (Adivar 2008: 59)

(...) Bugün kıyafeti bir iş görmeye karar verdiğini gösteriyor. Kısa keten etek, yakası devrik bol bluz, üstünde her tarafı boya lekeli içinde bir gömlek. Başlı Madam Bron'un resimlerindeki gibi bağlı.” (Adivar 2008: 59)

Kâmuran, Feridun Hikmet'in karşılıklı çalışmaları kısa zaman sonra kesilir. Tablo tamamlanamaz. Dolayısıyla da bu iki kişinin birbirini tanıma ve yakınlaşma süreci de tamamlanamaz. Zaman bir çöküşe doğru ilerlemektedir. 5 Temmuz günü çalışırken Kâmuran, solgun ve halsizdir. Pek resim yapamaz. Birlikte çay içip sohbet ederler. 6 Temmuzda Kâmuran hastadır ve aşağı inemez. Doktor gelmiştir ve Kâmuran'ı muayene etmektedir. Kâmuran veremdir²³. İstanbul'da kalmasının, abisinin yanına Roma'ya gidememesinin nedeni de budur. Kâmuran'ın hastalığı iyice ilerlemiş olduğundan kardeşi Asım Bey'e haber gönderilir. O da Roma'dan yola çıkar.

Günlük tarzında kaleme alınan roman bölümü, Asım Bey'in gelmesi haberi ile 9 Temmuzda biter. Bu süreç aynı zamanda Kâmuran ve Feridun Hikmet'in görüşmelerinin de sona erdiği bölümdür. Sonra Feridun Hikmet ve Kâmuran'ın karşılıklı olarak birbirlerine mektupların yazıldığı ikinci bir bölüm başlar. 2 Mart 1908 tarihinde Feridun Hikmet, Kâmuran'a bir aşk mektubu yazar. Kâmuran'a aşkını itiraf eder ve bir ümitle aşkına karşılık arar. Sonra Kâmuran ve Asım'ın birbirlerine karşılıklı olarak mektup yazdıklarını görürüz. 25 Nisan 1908'de Kâmuran, Feridun Hikmet'e bir mektup yazar. Aşkını itiraf eder ve bu arada da hayatını da anlatır.

Romanda birinci ve ikinci kısımlarda, anlatım türü ile birlikte konu da farklılaşmıştır. Günlük kısmı Kâmuran'ın ressam kimliğine ağırlık verirken ikinci kısım biyografik bilgilere ağırlık verir.

Kâmuran, Feridun Hikmet'ten uzaklaştıktan sonra epeyi bir zaman geçmiş, onu unutamamış, abisine görüşmeme sözü vermesine rağmen bir mektup yazmaktan geri durmamıştır. Kâmuran hayatını anlattıktan ve aşkını itiraf ettikten sonra bir daha

²³ Gerçek yaşam hikâyelerine bakıldığında ressam Müfide Kadri'nin annesi genç yaşta veremden ölmüştür. Müfide Kadri daha bebekken aldığı bu mikroptan ve hastalıktan kurtulamaz ve genç yaşta o da ölür. (Demir 1994: 50)

Feridun Hikmet'i görmeyecektir. Mektubunda çocukluğundan itibaren hayatını anlatmış, Feridun Hikmet'i nerede ve nasıl tanıdığını, ona nasıl bağlandığını uzun uzun dile getirmiştir. Buna göre Kâmuran annesiz büyümüş ve yalnızlığında abisine sığınmış bir çocuktur.

“Ben anasız büyümüş bir çocuktum. Benliğimi ilk idrak ettiğim zaman dünyama hâkim olan kardeşimdi. O dünyadaki korkunç şeylerden beni muhafaza eden, iyi şeyleri veren, benim için o hep sevgili kardeşti.

Nişantaşı'nda doğduğum ve büyüdüğüm evde her anasız çocuk gibi ben de fazla ürkektim. Bilhassa cinden periden, umacıdan çok korkardım. Belki de korkuturlardı. Çünkü yanında büyüdüğüm halam belki başının rahatı için her dediğimi yaptı ve bana çok yüz verdi. (...) Bu kendi başına terk edilmiş, yalnız çocuğun bir tek yakın, bir tek onu hakikatle seven arkadaşı, kardeş idi. Çocukluğumun hâlâ izleri silinmeyen hâdiseleri hep kardeşimle alâkadar olanlarıdır.” (Adıvar 2008: 96-97)

Babası ise hep kendisinden uzaklarda görev yapmış önemli birisidir. Kâmuran çocukluğunda babasını da fazla görememiş onu yakından tanıma fırsatı bulamamıştır. Kendisi ile ailenin ileri gelenleri ilgilenmiş, onlar anne ve babanın yokluğunu duyurmamaya çalışmıştır.

“Babam... Onu ismen bilirsiniz. Zamanın hayli klâsik bir sefir örneği. Fakat o benim için bir isimden ibaretti. Çünkü ilk defa İstanbul'a, Asım'ın düğünü münasebetiyle geldi de gördüm. Onun için babamın üzerimdeki tesiri hep haricidir. Bununla beraber bu tesirin hayatımızda esaslı bir rol oynadığını da kabul ediyorum. Asım ondan dolayı hariciye memuru oldu. Bana ince belli güzel bir Fransız mürebbeysi gönderdi. Resim yapar iyi piyano çalardı. İkisini de evvela ondan öğrendim.” (Adıvar 2008: 98)

Kâmuran, birinci derecede yakınlarının yanında olamasa da iyi bir eğitim almıştır. Çünkü baba, kızının eğitimi için gerekli bütün detayları düşünmüş ve gerekenleri yerine getirmiştir. Ona Fransız bir mürebbeye tutarak daha küçük yaşta Batı tarzında eğitim alması ve kültürlenmesini sağlamıştır. Kâmuran Feridun Hikmet'e yazdığı mektubunda aldığı eğitim hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

“Herhalde uzun zaman güzel şeyleri Hemşire Terez'in gözleriyle görüyor gibiydim. Tabii olarak kuvvetli bir Katolikti. Beni de Hıristiyan yapmaya içten içe uğraştı. Muvaffak olamadı, fakat bu bana kuvvetli bir din hissi aşıladı. Belki bir aksülâmel, belki mizacımın tesiri, herhalde Dam dö Siyon'dan kuvvetli bir Müslüman olarak çıktım. Her ne ise bu ilk yetişen bir kız için iyi bir şey, çünkü insana deruni bir ahlâk inzibatı aşıyor. (...)

Hemşire Terez'in tesiriyle benim kadın kahramanlarım Allah'a âşık olanlar, insaniyete ömrünü vakfedenlerdi. Ders, musiki, resim.” (Adıvar 2008: 100)

Kâmuran, Fransızca'yı Dam dö Siyon'da öğrenmiştir. Burada Batı kültürü ve eğitimi alırken, bir Türk ve Müslüman olarak kalmayı başarmıştır. En sevdiği dersler ise musiki ve resimdir.

Romanda anlatıldığı kadarıyla Kâmuran'ın abisi Asım'ın evlenip Paris'e üçüncü kâtip olarak gitmesiyle, evde aldığı eğitim son bulur ve küçük kız bir Fransız okuluna verilir. Kâmuran 17 yaşına geldiğinde Asım, Mediha'dan ayrılır. Kısa zaman sonra, babalarının Roma'dan öldüğü haberi gelir. Kâmuran, okuldan alınarak Viyana'ya Asım'ın yanına gönderilir. Bu sıralar Asım, Viyana'da ikinci kâtipdir. Viyana'da dört odalı küçük bir apartmanda yaşamaya başlarlar. Ardından Asım, Roma'ya birinci kâtip olarak atanır. Roma'da iken sıkılan Kâmuran, Asım'ı ikna eder ve yazları İstanbul'a gelerek zamanını Çamlıca'da geçirir.

Asım Bey de bir aile geleneği olarak resim yapmakta ve keman çalmaktadır. Entelektüel biridir. Kitap okur. Özellikle Fransız romanlarını tercih etmektedir.

Benzer biçimde Kâmuran da iyi eğitim almıştır. Zevkleri Batı kültürü perspektifinde gelişmiştir. Kâmuran musiki ve resim ile özellikle ilgilenmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan Halide Edip'in Müfide Kadri'nin biyografisini kurgularken gerçeklere uyduğunu söyleyebiliriz. Müfide Kadri²⁴, tıpkı Kâmuran gibi küçük yaşta annesi ve babasını kaybetmiştir. Evlatlık olarak Kadri Bey'in yanına verilmiştir. (Evlatlık alma kısmı romanda vurgulanmamaktadır). Müfide Kadri'nin musiki (keman, piyano, ud çalmaktadır) ve resme olan yeteneği onun eğitimini belirleyen bir unsur olmuştur. Hatta resme yeteneği yüzünden Osman Hamdi'den özel olarak dersler almıştır. Fransızca bilmekte ve iyi derecede konuşmaktadır. Halide Edip anlatılan gerçek bilgileri burada keserek kendi yorumunu ekler. Buna göre, Kâmuran, Dame de Sion mezunu bir genç kızdır. Oysa ressam Müfide Kadri'nin hocalardan özel²⁵ olarak evde ders aldığı ve eğitimini bu yolla tamamladığı bilinmekte, Kız okullarında öğretmenlik yaptığı kaydedilmektedir. Bu durumda kurgu içerisindeki Hemşire Terez ve daha sonra Asım ile evlenecek olan Katolik Madam Anglez tiplerini, Halide Edip'in kendi yaşamında tanıklık ettiği kişilerden oluşmaktadır.

Müfide Kadri'nin biyografisini bu biçimde anlatan Halide Edip, özel hocalardan eğitim alan, Avrupa'ya gitme şansını yakalayan bu genç kadını örnek ve ideal bir tip olarak karşımıza çıkartmaktadır. Sanatı uğraş edinmiş, çevresindekilere düşüncelerini aşlamayı başarmış, Doğu ve Batı kültürlerinin sentezini yapabilmiş bir rol modelidir bu insan.

Roman kişisi Kâmuran'ın Avrupa gezisi onun duygusal kimliğini tanınamıza neden olmaktadır. Halası ölünce Asım ve Kâmuran'a yüklü bir miktarda miras kalır ve ikisi Almanya'ya gezmeye giderler. Kâmuran, Feridun Hikmet i ilk olarak burada görür. Berlin'de ikinci derecede bir otelde otururlarken orada tanıştıkları Cemal Bey, Asım ve Kâmuran'ı, Kayzerhof'a çaya davet eder. Müzik de çalınan bu şık bir mekândır burası. Cemal Bey, Berlin ateşemiliteridir. İttihat ve Terakki partisine karşı duran ve Alman kültürünü iyi tanıyan Cemal Bey, Kâmuran ile evlenmek istemektedir. Kâmuran ilk olarak Kayzerhof'ta gördüğü, abisinin eşi olması dolayısıyla tanıdığı ve romanları dolayısıyla gördüğü Feridun Hikmet'e ilk görüşte âşık olur. Almanya gezisi sırasında, Feridun Hikmet ile ikinci karşılaşma bir resim müzesinde gerçekleşmiştir.

"Ertesi gün sokağa yalnız çıktım ve milli resim galerisine gittim. Birdenbire kendimi birkaç sene birden büyümüş, âdeta yaşlanmış ve olgun tasavvur ediyordum. Birinci katta etrafıma bakınırken merdiven başındaki büyük İsa levhasının altında oturduğunuzu gördüm. Yanınızda saçları boyalı güzel bir kadın vardı." (Adıvar 2008: 110-111)

Bu iki karşılaşmada da Feridun Hikmet, kendisinin farkına bile varmamıştır. Mediha ne kadar havai ise Feridun Hikmet de o kadar havaidir. Her iki kişi de özellikle duygusal konularda çevrelerine, yanlarındaki, yakınlarındaki kimselere zarar vermektedir. Kâmuran, Feridun Hikmet ile bu karşılaşmalarından sonra Cemal Bey ile birlikte olamaz ve onun evlenme teklifini kabul edemez. Zihninden Feridun Hikmet'i çıkartamaz.

"Otele neşesiz döndüm, erkenden yattım, uyuyamadım. Ertesi sabah Cemal ile civarda uzun bir gezinti yaptıktan sonra bile içimdeki hırçınlık, titizlik geçmedi. Cemal ile o gün pek az

²⁴ Müfide Kadri, Kadri Bey'in ilk hanımının süt kardeşinin kızıdır.

²⁵ Ressam Müfide Kadri'nin hiçbir okula gitmediği evde özel hocalardan eğitim aldığı kaynaklarda açıkça belirtilmektedir. Bakılabilir: Demir 1994: 48

konuştum ve haksız olarak adamı birkaç defa tersledim bile. Otele dönünce odama çıktım ve akşam yemeğe inmedim.

Yemek yer yemez kardeşim odama geldi.

-Sana bir şey söyleyeceğim.

-....

-Susuyorsun, yoksa tahmin ettin mi?

-Dinliyorum.

-Cemal sana talip!

-Teşekkür ediyorum, ama imkânı olmayan bir şey.

-Ben de senin Cemal'i kabul etmeyeceğine emindim. Hatta onun için ümit vermedim.

-Ne Cemal'i ne başkasını...

-Çocukluk etme!

-Ben evlenmezsem sen de evlenmezsin diye mi korkuyorsun, Asım?

-Kâmuran!

Geldi, dizimin dibindeki iskemleye oturdu.

-Ben hiç, hiç evlenmeyeceğim, Kâmuran.

-Ben de, haydi yemin edelim.

-Sen yaşta bir kıza böyle yemin yaraşmaz.” (Adıvar 2008: 111)

Feridun Hikmet ile sonraki dönemlerde karşılaşmış olsalar bile artık Kâmuran, tüm yaşananların arkasından, Asım ve Mediha'nın biten evlilikleri ve Feridun Hikmet'in abisine zarar vermesi gerçeği yüzünden yaşamının sonuna kadar evlenememe kararı almıştır. Feridun Hikmet, abisinin karısı ile evlenerek onu yaşama küstürmüş, kalbini kırmıştır. Kendisinin ise gönlünü çalmış, bilmeden ona en büyük kötülüğü yapmıştır.

Böylece Halide Edip, romanında gerçek hayatta Müfide Kadri'nin hiç evlenmemiş olması gerçeğini bu yolla kurgulamış olur. Oysa kaynaklar, Müfide Kadri'nin ressam ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ilk başkanı olan Sami Yetik (1878-1945) ile evlendirilmek istendiğini yazmaktadır. (Demir 1994: 49) Müfide Kadri'nin ileri derecedeki verem hastalığı bu evliliğe mani olmuştur. Müfide Kadri'nin 1909 yılında kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'ne üye olduğu bilinmektedir. Ressam, Cemiyetin ilk başkanı olan Sami Yetik ile bu dönemde karşılaşmış olsa gerektir. Tarih kitapları Müfide Kadri'nin verem hastalığının ileri derecede olması yüzünden evlenememiş olduğu gerçeğini yazsalar da gönül kırıklığını kaydedememişlerdir

Romanın dördüncü bölümü “Saadet Köşkü” başlığını taşır. Bu bölümde Kâmuran'ın ölümü ve eserleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Onun sanatçı kimliğinin dışarıdan bir bakış açısı ile anlatıldığı bölüm, burasıdır. *Şafak* gazetesi, Fransa muhabiri Ahmet Şerif, Monte Carlo'dan yazdığı bir yazı ile 10 Ağustos tarihinde, Kâmuran'ın ölümünü haber olarak vermektedir:

“ ‘Roma Sefareti Başkâtibi Asım Bey’in kardeşi Kâmuran Hanımımızın uzun süren bir hastalıktan sonra hava tebdili için bulunduğu Nis'te vefat etmiştir. Merhum sanat hayatımız için bir ziyandır. Kendisi genç ressamlarımızın en parlakları arasında bulunuyordu. Birkaç ay evvel Viyana'da bir resim sergisinde teşhir edilen ‘Saadet Köşkü’ isimindeki tablosu ora sanat münekkitlerinin dikkatini celbetmiş, Viyana gazetelerinin kendisinin ve eserlerinin

resmi neşredilmişti. Haber aldığımızı göre şehrimizin genç ressamı, merhumun resimlerini teşhir için bir sergi hazırlamaktadırlar.

Kâmuran hanım yirmi dokuz yaşlarında, birkaç lisana aşına vesaire vesaire....'”(Adivar 2008: 184)

Müfide Kadri gerçekte, Hicri 14 Şaban 1330 tarihinde vefat eder. Bu tarih, Berat gecesine denk gelmektedir. O nedenle yakınları, Müfide Kadri'nin Allah katında kutsal bir insan olduğuna inanmışlardır. (Halide Edip'in onu bir Hz. Meryem / Madonna olarak tasvirinin nedenlerinden birisi de bu olsa gerektir) Ressamın genç yaşta ölümü ailesini olduğu kadar kültürlü Osmanlı aydınlarını da yasa boğmuştur. Gerçekte her ne kadar *Şafak* gazetesi diye bir gazete yoksa da Fahriye Osman ve Nevzat Tahsin *Rebap*'ta, Rauf Yekta da *Şehbal*'de Müfide Kadri'nin ölümü üzerine yazılar yazmışlardır. Karacaahmet Mezarlığına defnedilen Müfide Kadri için Osmanlı Ressamlar Cemiyeti özel olarak bir mezar yaptırmıştır. Mezar taşına bir palet resmi nakşedilerek ölüm tarihi ve baba adı kaydedilmiştir (Uğur 1978: 9). Rauf Yekta burada aktif rol oynamıştır.

Romanın son bölümünde, Cemal Bey yine karşımıza çıkar. Ahmet Şerif, Roma Baş Kâtibi Asım Beyin yaşadığı, Kâmuran'ın da resmettiği Saadet Köşkü'nü merak etmektedir. Cemal Bey gazeteciye kendisini Asım Bey ile görüştürebileceğini dile getirince birlikte Saadet Köşkü'ne giderler. Romanın 16 numaralı “Saadet Köşkü Sahipleri” isimli bölümü, köşkün dolayısıyla Kâmuran'ın resimlerinin tanıtıldığı bölümdür. Ahmet Şerif, köşk ve resimler dolayısıyla Kâmuran'ın ressam kimliği ile ilgili görüşlerini 11 Ağustos tarihli mektubuyla *Şafak* gazetesine gönderir.

Ahmet Şerif, Saadet Köşkü ve Kâmuran'ın resimlerinden çok etkilenir. Bunlar arasında portreler dikkat çekicidir. Asım'ın, Feridun Hikmet'in kızının tabloları öne çıkan resimler arasındadır. (Bakılabilir: Yukarıda sözü edilen EK 2'de yer alan tablo.)

“Âdeta sergi halinde. Duvarları bitmiş, bitmemiş, küçük büyük tablolarla dolu.... Hepsinin altında tarih var ve senelere göre tasnif edilmiş. İlk resimler hep portre. Başörtülü bir kadın, bir bahçe içinde, hasır masa başında oturan bir adam, küçük bir kız... Kız pek hoşuma gitti. Önünde durdum.

-Feridun Hikmet'in kızı. Zavallı çocuk öldü. Dört sene evvel, Kâmuran Çamlıca'da eski evimizde bir yaz geçirmişti. Orada, Feridun Hikmet ailesiyle komşu idi. Bu, Feridun Hikmet'in kendisi... Bu bizim madam...

Uzun boylu, siyahlar giymiş, derin siyah gözlü kır saçlı bir kadın.

- Bu da kendisi.” (Adivar 2008: 194)

Ahmet Şerif'in gördüğü başörtülü resimler, otoportre ve bir kız çocuğunun resmini daha önce Feridun Hikmet, Kâmuran'ı görmek için Çamlıca'daki evine gittiğinde görmüştür. Bu resimler romanda ikinci olarak yinelenmekte, Halide Edip tarafından adeta Müfide Kadri'nin resimleri belleğe kazınmak istenmektedir.

Gerçekte Güzide Duran'ın çocukluk resmi romanda, Feridun Hikmet'in kızının resmi olarak tasvir edilmektedir. Birbirini seven iki kişinin ayrılmasını hızlandıran ve Feridun Hikmet'i iç dünyasına gömen mesele kızı Nerime'nin ölümüdür. Feridun Hikmet, Kâmuran'ı görmek için Köniği'ye gittiğinde aslında gayri meşru bir ilişkinin içerisine girmiştir. Kendisi evlidir, Kâmuran'ın uyarılarını dikkate almamıştır. Her ne koşulda olursa olsun onunla birlikte olmak istemektedir. Amacına da tam yaklaştığı bir anda İstanbul'dan kızının ölüm haberi gelir. Artık Feridun Hikmet için aşk ile birlikte yaşam sevinci ve gelecek beklentisi de sona

ermiştir. Böylece romanda küçük kız tablosunun trajik hikâyesi, evlilik kurumunun devam etmesi gerekliliği gibi bir ahlâkî değere bağlanmış olur.

Halide Edip her ne olursa olsun Feridun Hikmet'i ailesinden ayırmaz. Aile birliğini, kızının ölümü pahasına bozmaz. Bu sahne Halide Edip'in kendi duygularının ve yürek acısının, aile birliğinin devam etmesi gerekliliğine duyduğu inancın bir izdüşümü olsa gerektir.

Müfide Kadri, portre çiziminde oldukça mahirdir. Otoportresi ve diğer çalışmalarında kişilerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra onların duygularını yakalayarak resmetmesini başarmıştır. Onun bu tavrı dönemi içerisinde Osman Hamdi Bey ve Hoca Ali Rıza'nın da takdirini kazanmıştır. Burada da bakılabilir EK 1 Müfide Kadri'nin otoportresi.

Romanın sonunda Asım Bey'in köşkünü gezen gazeteci yazar Ahmet Şerif, Asım Bey ve eşi birlikte çay içerler ve sohbet ederler:

“Beraber çay içelim olmaz mı?”

-Rahatsız etmezsem... Filhakika, holde çay sofrası kurulmuş, resmini gördüğüm Madamla Cemal Bey bizi ayakta bekliyorlardı. Madam çayı uzatırken Cemal Bey:

-Saadet Köşkü'nün içi size ilham verdi mi, dedi.

-Evet, dedim. “Kaktüs Ağaçlı Saadet Köşkü” isimli bir roman yazabilmek isterdim” (Adıvar 2008: 194)

Ahmet Şerif, “Saadet Köşkü”nü anlatan bir roman yazma isteğini dile getirir. Roman içerisinde Ahmet Şerif bunu gerçekleştirememiştir ama Halide Edip bunu *Son Eseri* isimli romanı ile gerçekleştirmiştir.

Müfide Kadri'nin romanları içerisinde *Saadet Köşkü* adıyla anılan bir tek resmi bile kayda geçmemiştir. Ama *Sahilde Aşk* ya da *Âşıklar* adıyla anılan bir resmi bulunmaktadır. Müfide Kadri'nin “*Bilinen ilk resmi “Âşıklar”, 17 yaşındaki bir genç kızın düşsel dünyasını, romantik bakış açısını yansıtmaya bakımından bir anı defteri gibidir sanki*” (Demir 1994: 52)

Kaynaklarda yazdığı kadarıyla *Sahilde Aşk* ya da *Âşıklar* adlı tablo, 1907 yılında yapılmıştır. Müfide Kadri bu resmi yaptıığında 17-18 yaşlarındadır. Resmi yaptıktan dört beş yıl sonra da ölmüştür. Zaten *Son Eseri*'de konu olarak Kâmuran'ın ölümünden önceki dört yıl anlatılmaktadır. Müfide Kadri, bu resmi ile Osman Hamdi'nin dikkatini çekmiştir. Osman Hamdi bu resminden sonra kendisine destek vermiş, resimlerini yurt dışına göndererek ödül kazanmasını sağlamıştır. Müfide Kadri böylece taltif edilmiş, asıl yeteneğini ortaya çıkartma fırsatını yakalamıştır.

Resme bakıldığında şunlar söylenebilir: Dolunay, İstanbul Boğazı'na nazır bir mekânda iki sevgilinin yürüyüşü konu olarak anlatılmaktadır. Kadının sol kolu, erkeğin eli tarafından tutulmaktadır. Burada birbirine yakın olan bu iki insanın yüz ifadeleri, duygularının derinliği hakkında izleyeni açıkça bilgilendirmektedir. Her ikisinde de gülümseyen bir yüz ifadesi vardır. Romantik, derinlikli ve sihirli bir bakıştır bu. Kadın da erkek de beyazlar giyinmiştir, beyaz aşklarındaki masumiyeti ve saflığı anlatmak ister gibi. Ya da mevsimin bahar ile yaz olması ihtimalini vermek ister gibi.

Bu tabloda anlatılanlar, Kâmuran ve Feridun Hikmet'in Königs'de bir gece gölün kenarına geldikleri ve doğaya kendilerini bıraktıkları sahenin tasvirinden çok başka bir şey değildir asla. Öyleyse bilmediğimiz bir tarihte ve bilmediğimiz bir

biçimde Müfide Kadri böyle bir aşkı yaşamış olabilir mi? Halide Edip buna yakından tanık olarak onu romanlaştırabilir mi?

İşte kurmacanın bilinmezi. Hiçbir zaman öğrenemeyeceğimiz bu romantik aşk hikâyesi gerçekten yaşanmış olabilir mi? Bütün Halide Edip romancılığı içerisinde *Son Eseri*'ne gelene kadar böylesi popüler aşk hikâyelerinin bu boyutta işlenmediği düşünüldüğünde belki de yaşanmıştır diyebilme ihtimali akla geliyor.

Ya da bir ikinci ihtimalden daha söz edilebilir: Bu da Halide Edip'in roman yazmadan önce Müfide Kadri'nin resimlerini tekrar gözden geçirmiş olma ihtimalidir. Belki de Halide Edip, Müfide Kadri sanatında önemli yer tutan, *Sahilde Aşk* ya da *Âşıklar*, *Otoportre* ve *Güzide Duran'ın Portre*'sini tekrar ele almış, entelektüel bir yazar olarak resim ve edebiyat arasında bir bağ kurarak bunlardan bir roman kurgusu çıkartmıştır. Her ne kadar romanda biyografik bilgiler bulunsun da aslında bu üç tablo birer leit motif olarak sürekli okurun dikkatine sunulmaktadır. Bunun bir amacı olmalıdır. Öte yandan Halide Edip'in yaşam deneyimi, bilgisi ve kültürü ile musiki, edebiyat ve resim bilgisi söz konusu olduğunda kurgulananların bir kültür perspektifinden yansıdığı gözden ırak da tutulmamalıdır.

Demiştik ya, işte kurmacanın bilinmezi....

KAYNAKÇA

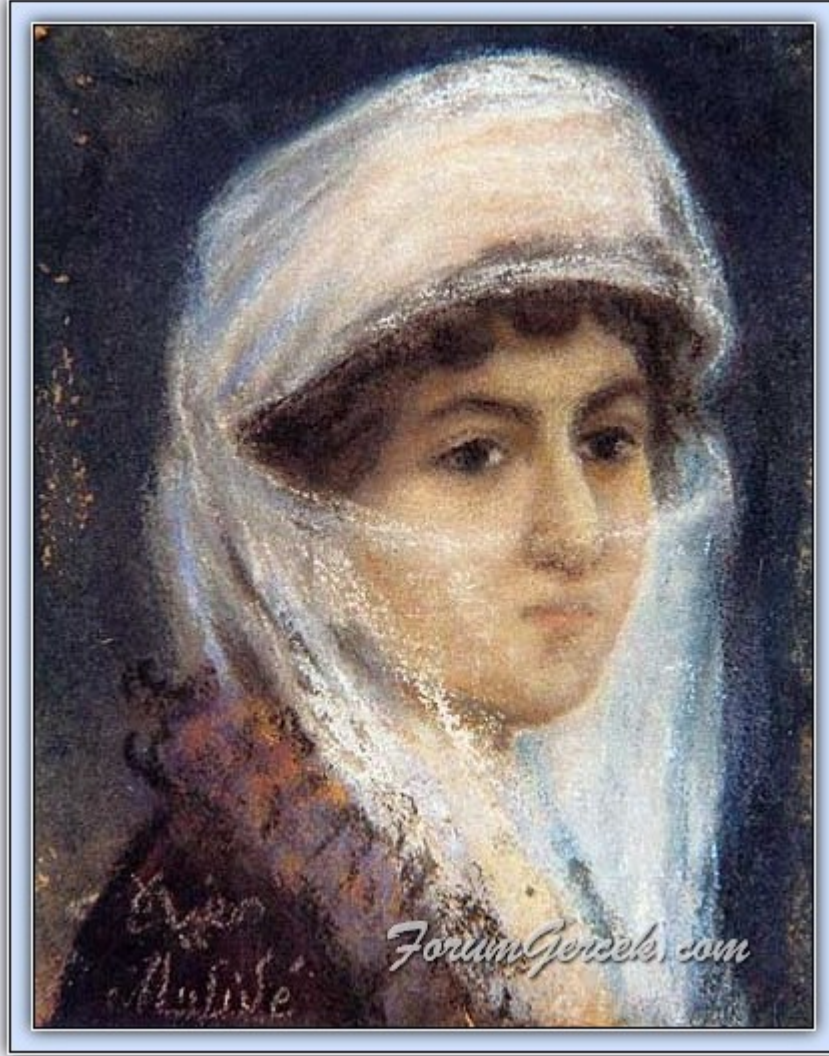
- ADAK, H. (2004), "Otobiyografik Benliğin Çok Karakterliliği: Halide Edip'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadınlar Dile Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (2008), *Son Eseri*. (Haz. Mehmet Kalpaklı-S. Yeşim Kalpaklı), İstanbul: Can Yayınları.
- APAYDIN, Mustafa (2001), "Biyografik Romanlar ve Türk Edebiyatında Biyografik Romanın Gelişimi Üzerine Bazı Gözlemler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, sf: 165-176.
- BAYRAV, Deniz (2011), "XIX. yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında Kadın Ressamlarımız", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, Nisan: 15-28.
- BELE, Tansu (2010), "Son Eseri'nden Türk Ocağı'na", *Halide Edip Adivar Cumhuriyet Döneminde Bir Kadın "İlk Dönem Yapıtları"*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- DEMİR, Ayla (1994), *Türk Resminde Kadın Ressamlar (1950'ye Kadar)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DURAKBAŞA, Ayşe (2000), *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, sf: 237.
- ENGİNÜN, İnci (1978), "Son Eseri", *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2398, sf: 161-173.
- ENGİNÜN, İnci (1989), *Halide Edip Adivar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HIZLAN, Doğan (2011), "Biyografi ve Biyografik Roman Tahterevallisi", *Hürriyet*, 5 Ağustos.

- İSLİMYELİ, Nüzhet (1967), *Türk Plastik Sanatçıları*. Ankara: Ankara Sanat Yayınları, sf: 396-497.
- KARACA, Nesrin Tağızade (2006), “Halide Edip Adıvar”, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*. Ankara: Vadi Yayınları, sf: 149-152.
- ÖZDOĞRU, Nüvit (1991), “Doğumlarının 100. Yılında Türk Resminin İki Yüce Adı: Namık İsmail ve Müfide Kadri”, *Milliyet Sanat*, 255, Ocak: 32-36.
- RAUF YEKTA (1328), “Memleketimizin Hayat-ı Sanatında Bir Zayi-i Elim: Müfide Kadri”, *Şehbal*, 1 Mart, sayı: 254
- ŞENYAPILI, Önder (2003), *Ressamlar ve Kadınları*. Ankara: METU Press.
- TOROS, Taha (1988), *İlk Kadın Ressamlarımız*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- UĞUR, Hidayet (1978), “İlk Kadın Ressamımız Müfide Kadri”, *Ankara Sanat*, 146, Haziran: 8-9.
- URGAN, Mîna (1998), *Bir Dinazorun Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- URGAN, Mîna (2011), *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÜNVER, Süheyl (1966), “İlk Kadın Ressamımız Müfide Kadri”, *Ankara Sanat*, 6, Ekim: 4-5.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- “Dante Gabriel Rossetti”, 24 Kasım 2014 tarihinde http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti adresinden erişildi.
- “Dante Gabriel Rossetti”, 18 Kasım 2014 tarihinde <http://www.msxlabs.org/forum/sanat.ww/250184-dante-gabriel-rassetti.html> adresinden erişildi.
- “Modernleşme Sürecinde Kadın Ressamlar”, 18 Kasım 2014 tarihinde <http://www.nazanazeri.com.tr/m.aspx?id=1&lang=0> adresinden erişildi.
- “Müfide Kadri”, 18 Kasım 2014 tarihinde http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Müfide_Kadri adresinden erişildi.
- Müfide Kadri, “Güzide Duran’ın Portresi”, 14 Kasım 2014 tarihinde <http://www.meleklermekani.com/threads/mufide-kadri-resimleri.107392/> adresinden erişildi.
- Müfide Kadri, “Otoportre”, 24 Kasım 2014 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCfide_Kadri adresinden erişildi.
- “Müfide Kadri”, 20 Kasım 2014 tarihinde <http://www.solkitap.net/mufide-kadri.../1931-mufide-kadri-1889-1912-a-html> adresinden erişildi.
- ÖZKÖK, Seher “Son Eseri: Metinde ve Resimde Dönem İzleri”, 13 Temmuz 2016 tarihinde, <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/son-eseri-metinde-ve-resimde-donem-izleri-i-1152> adresinden erişildi.
- “Proserpin, “Dante Gabriel Rossetti’nin Proserpin Eseri”, 20 Kasım 2014 tarihinde <http://www.resimbiterken.wordpress.com.2014/05/24/dante-rossettinin-proserpin-eseri>, adresinden erişildi.

- Rosetti, *Beata Beatrix* (1864-1870), 14 Kasım 2014
http://static.digischool.nl/ckv1/beeldend/rosetti/dante_gabriel_rosetti.htm
adresinden erişildi.
- Rosetti, *Bocca Baciato*, 14 Kasım 2014
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti adresinden erişildi.
- Rosetti, *Proserpine* (1874), 14 Kasım 2014
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti adresinden erişildi.
- Rosetti, *The Day Dream* (1872-1878), 14 Kasım 2014
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti adresinden erişildi.

EKLER**EK 1**

Müfide Kadri, *Otoportre* (Tarihsiz)

Müfide Kadri burada kendi portresini resmetmiştir. Üzerinde beyaz bir yeldirme bulunmaktadır. Resimde özellikle gözler, kaşlar ve bakışlar vurgulanmıştır. Resimde ressamın fiziksel özelliklerinin yanı sıra iç dünya ve duyguların dışa vurumu (hüzünlü bakışlar, derinlikli iç dünyanın yansıması gibi) ilginç bir teknikle sergilenmektedir.

Müfide Kadri, *Otoportre*.

14 Kasım 2014 tarihinde
https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCfide_Kadri adresinden erişildi.

EK 2

Müfide Kadri, Portre: *Güzide Duran'ın Çocukluğu* (1910)

Resim İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde bulunmaktadır. Güzide Duran (1898-1981), ressam Feyhaman Duran ile evlidir. Müfide Kadri'nin yakın dostları Rauf Yekta'nın yeğenidir. Bu resim, teknik açıdan Müfide Kadri'nin en iyi çalışmaları arasında yer almaktadır.

Müfide Kadri, Portre: *Güzide Duran'ın Çocukluğu* (1910).

14 Kasım 2014 tarihinde <http://www.meleklermekani.com/threads/mufide-kadri-resimleri.107392> adresinden erişildi.

EK 3

Rosetti, *Beata Beatrix* (1864-1870)

Resim, Birmingham Müzesi ve Sanat Galerisinde bulunmaktadır. Akım olarak Ön-Raffaelloculuk akımının etkisi altındadır. İçerik açısından Dante'nin eserinden etkilenerek yapılmıştır. Ressam, modeli Elizabeth Siddal'a âşıktır. Ama ressamın sevgilisi olan model erken yaşta ölmüştür tıpkı Dante'nin Beatrice'si gibi.

Rosetti, *Beata Beatrix* (1864-1870)

14

Kasım

2014

http://static.digischool.nl/ckv1/beeldend/rosetti/dante_gabriel_rosetti.htm
adresinden erişildi.

EK 4

Rosetti, *Proserpine* (1874)

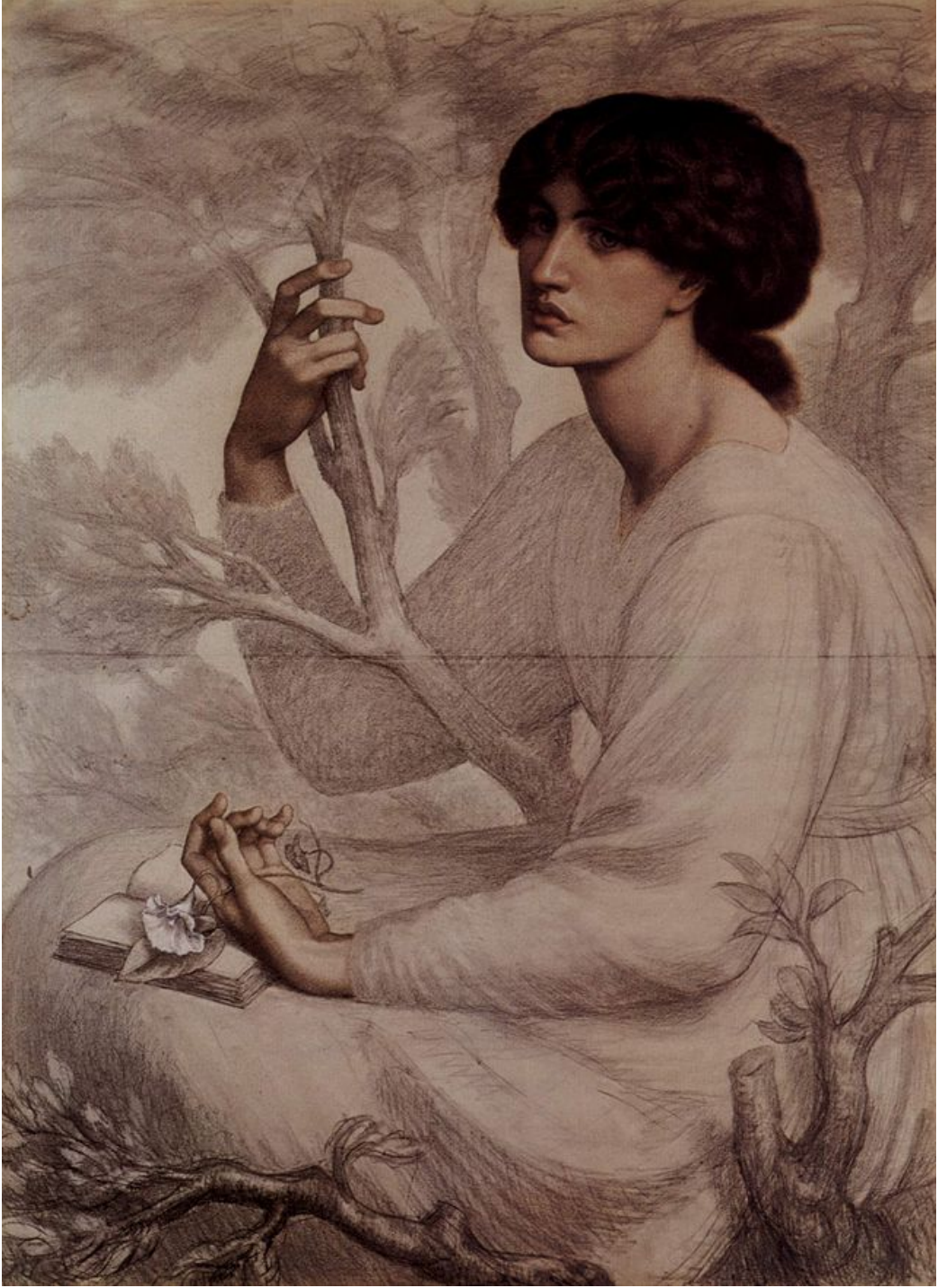
Resim konu olarak tek taraflı aşk ve yasak meyveyi ele almaktadır. Bilindiği kadarıyla, ressam bu resmi yaparken modeli olan Jane Morris'e âşıktır. Rosetti'nin aşkına karşılık veren Jane aslında Rosetti'nin arkadaşı William Morris'in karısıdır. Resim mitolojik bir konu ile kendi yaşamındaki gerçekler arasında bağ kurmaktadır.

Bilindiği gibi, mitolojide de Persephone güzelliği ve cazibesi ile yeraltı tanrısı Hades'i kendisine âşık etmiştir. Hades, genç kızı alıp ve yeraltına götürmüştür. Persephone, orada yasak meyveyi yemiştir. Bundan sonra Persephone altı ay yeryüzünde (bahar) altı ay (kış) da yer altında yaşamına devam etmiştir. Jane, Rosetti için Proserpine mitolojideki Persephon, Jane'nin kocası 'Hades'; ressamın kendisi ise 'Yeryüzü'dür. (Ayrıca bakılabilir: resimbiterken.wordpress.com)

Rosetti, *Proserpine* (1874)

14 Kasım 2014 https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rosetti adresinden erişildi

EK 5

Rosetti, *The Day Dream* (1872-1878)

Rosetti, *The Day Dream* (1872-1878)

14 Kasım 2014 https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti
adresinden erişildi

EK 6

Rossetti, *Bocca Baciato*

Bocca Baciato, İngilizce karşılığında öpülmüş dudak anlamına gelmektedir. Resimdeki model Rossetti'nin sevgilisi Fanny Cornforth'dur. Kederli ve acı çeken yüzü ve masum duruşu ile dikkati üzerinde toplayan kadın aynı zamanda şehvet dolu bir görünüşe sahiptir.

Rossetti, *Bocca Baciato*

14 Kasım 2014 https://tr.wikipedia.org/wiki/Dante_Gabriel_Rossetti
adresinden erişildi

EK 7

Müfide Kadri, Sahilde Aşk (Aşıklar) (1907)

Müfide Kadri'nin çalışmaları arasında Osman Hamdi Bey'in dikkatini çeken ilk resimdir. Bu resmin Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim Heykel Koleksiyonu'nda yer almaktadır.

Sahilde Aşk resmi, ressamın çocukluk dönemi çalışmalarının ardından gerçekleştirdiği, ilk önemli çalışmadır. Burada romantik bir mekân ve iki âşığın tasvir edilmesi söz konusudur.

14 Kasım 2014 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCfide_Kadri adresinden erişildi.